

A cigány gyermekek óvodai nevelése

SZEMÁN JÓZSEFNÉ

A cigány gyermekek többsége nagycsaládban él, s nyitott a közösségi kapcsolatokra. Az óvoda iránti vonzalmuk mégsem alakul ki, hiszen társakra lelnek saját közösségükben. A cigány gyerekek általában szociálisan fejlettek, ennek ellenére tartanak az idegenektől, de akár egyetlen cigány gyermektárs jelenléte is elég ahhoz, hogy bátorságukat, barátkozó hajlamukat visszanyerjék. Testvéreik, családjuk, rokonságuk körében érzik magukat biztonságban, s megtapasztalták, hogy a családi összejövetel alkalmával mint kisgyermekek ők állnak a figyelem középpontjában. Ezért a cigány gyermekek óvodai beilleszkedését a testvérek, az idősebb gyerekek, a családtagok, a távolabbi rokonok külön-külön is segíthetik.

A családból az óvodába való átmenet segítése

A cigány gyermek hosszabb ideig szopik, gyakran van az anyja közelében, a család mindenhova magával viszi őt, társaságban kézzől kézre adják. Nincsenek félelmei a magára maradással kapcsolatban. A szeparációs félelem, a testi kontaktus igénylése nem akadályozza óvodai beilleszkedését. A „tegyél le” korszak (*Ranschburg Jenő*) elhúzódásával alig találkozunk cigány gyermekek körében. Akit megkedvelnek, annak gyakran hozzábújva fejezik ki szeretetüket, s a nagyobbak ezt szóban is megfogalmazzák.

A cigánycsaládok egy része nem szívesen adja óvodába gyermekét, mert félti őt a társai bántalmazásától. Gyakran ellenőrzik gyermekük biztonságát, igénylik, hogy be-be-nézhessenek az óvodába. Mintha a saját nevelésükben jobban bíznának.

A cigány gyermek beilleszkedését a család és az óvoda közötti eltérő értékrend is nehezítheti. A gyermeket fokozatosan kell megismertetni az óvoda helyiségeivel, tárgyaival. Naponta megbeszéljük vele, hogy a kabátot mikor vesszük le és fel, ha odahaza, a családjukban ez a hiányosabb fűtés miatt nem válhatott szokássá. (A cigány gyerekek meleg-érzetének a küszöbe magas, szeretnek melegben is felöltözve, sapkában lenni.) Azoknak az eszközöknek a használatát, amelyekkel otthon nem kerülnek kapcsolatba, ne erőltessük rájuk, amíg ezeknek a hangját, méreteit meg nem szokják. (pl. WC, zajos háztartási gépek stb.).

A gyermekek beilleszkedését megkönnyíti, ha több cigány gyermek van egy csoportban, vagy a homogén csoportokban 1-2 korosabb kislány, ugyanis a lányok a családban korán megtanulnak a kicsikre figyelni, ugyanakkor segíthetik a kisebbek nyelvi nehézségeinek áthidalását is.

A gyermek beilleszkedését nehezítheti az étkezési szokásainkban mutatkozó eltérés is. A cigány gyermekek tányér nélkül is roppant tisztán esznek, de kezdetben gondjaik lehetnek az evőeszközök használatával, a rágással (pl. odahaza a kisebb testvér pépes ételét eszik.) Hamar megszokják a szalvéta (nehezebben a WC-papír) használatát.

Altatásukkal néhány esettől eltekintve nincs gond, szeretik az ágyakat egymáshoz közel tenni. Az otthoni lakásviszonyok, tárgyi feltételek hiánya miatt álmosabbak, mint a többiek, és az óvodában hamar elalszanak.

A gyermekek beilleszkedésének egyik neuralgikus pontja családjuk eltérő napirendje és az óvodáénál nagyobb szabadságfokot biztosító életvitele. Ezért a sok mozgásos, udvari játékokban érzik igazán jól magukat. Vonzza őket a csoportszoba gazdagabb játék-

készlete, gyakran a fiatal anyukák is eljátszogatnak az óvodai eszközökkel. Ezt az érdeklődést kedvezően kiaknázhadjuk a beszoktatási időszakban. Az óvoda megkedveltetésére például játszó délutánokat szervezhetünk a gyermekek és családjuk részére. A szülők szívesen fogadják, ha óvodai feladatokat kapnak, megjavítják a játékokat, terítőket hímeznek a csoportszoba díszítéséhez. E feladatok során nemcsak az óvodát kedvelik meg, hanem iránta való bizalmuk és felelősségérzetük is fokozódik.

Bizalomépítő lehet még a labdajáték a gyermek, a család és az óvónő részvételével, vagy bábozás, esetleg klubdélután megszervezése, ahová az egész család eljön. Kedvező hatást gyakorolhatna a gyermekek beilleszkedésére a cigány óvodai csoportokban a cigány dajka, illetve gondozó nénik alkalmazása is.

Amennyiben a gyermek többségi és nem homogén, cigány gyermekközösségbe jár, helyes, ha kezdetben néhány dologban a cigány családok érdeklődéséből, körülményeiből indulunk ki (például az első napokban a nem cigány családoktól se kérjünk törülközőt, pizsamát, tornaruhát vagy mozipénzt). Ami azonban nem jelenti azt, hogy olykor-olykor ne aknázzuk ki a tehetősebb családok kedvező hatását a nevelésben, csupán az átlagosnál nagyobb tapintattal kell kezelnünk az egyes családok közti eltéréseket.

Gyakran tapasztalunk többségi csoportokban előítéletes megnyilvánulásokat a szülők részéről. Használjuk ki a gyermekek keveredésének pozitív tartalmú lehetőségeit (pl. közös tánc, játék), ami hozzájárul az elkülönülési szándék megelőzéséhez. Bár a családokat nehéz, a gyermekeket próbáljuk meg egységes szemlélettel nézni, amelynek lényege, hogy potenciálisan mindegyikükben benne rejlik a jövő zsenije, feltalálója, művésze vagy becsületes, dolgozós mozdonyvezetője, a munkáját felelősséggel végző állatgondozója. (Nehéz ugyanis eldöntenünk most, hogy melyikre lesz nagyobb szükség húsz év múlva.)

A cigány gyermekek óvodai beilleszkedésének kérdését a családjukkal együttműködve oldhatjuk csak meg. Ehhez hozzátartozik, hogy reggelente beengedjük a szülőt a csoportba, s lehetővé tesszük számára, hogy napközben bármikor megkeressen bennünket, ha felébredne benne a bizalmatlanság. Ilyenkor meggyőződhet arról, hogy a gyermekét a többiek nem bántják. Egy-egy alkalommal kísérik haza a cigány gyermeket, így kezdjük el fokozatosan a családlátogatást.

Cigány csoportban az óvodakezdekori nevelés ne fogadjunk egyszerre sok gyereket, hanem szervezzük meg, hogy az egy közösségben élő vagy rokon gyerekek együtt érkezzenek. Fokozottabban ügyeljünk arra, hogy a testvérek – ami a cigány gyerekeknél nem csak az édestestvért jelenti – egy csoportba kerüljenek.

Az óvodáskorú gyermek a lakóhelye közelében nyerjen óvodai felvételt. Zsúfoltságra hivatkozva soha ne utasítsunk el az óvoda közelében lakó cigány gyermeket, mert a tehetősebb családoknak több lehetőségük van a távolság áthidalására.

Családjuk szűkös anyagi helyzete ne legyen akadálya a cigány gyermekek rendszeres óvodába járatásának. Vegyük fel a kapcsolatot a szegényebb sorsú gyerekek segítésében közreműködő szervezetekkel. A gyermekek óvodáztatásával kapcsolatban kérjük ki a kisebbségi önkormányzatok véleményét.

Minden lehetőséget mozgósítsunk, hogy a telepen élő cigányság gyermekei a 3. életévük betöltése után, a legfogékonyabb életkorukban (az első 4 év) óvodába kerüljenek, az elsődleges prevenciós lehetőségek és a családban fellelhető hiányok korai pótlása, illetve az iskolai alkalmasság megalapozása miatt.

A jobb életkörülmények között élő cigány családok gyermekeit az iskolakezdés előtt egy évvel fel kell kutatni, hogy ne fordulhasson elő az a gyakran tapasztalt tény, hogy hét éves korában derül ki valakiről, hogy még semmilyen közösségben sem volt addig, de életkora miatt már iskolába kell mennie.

A gyermek toleráns, nem diszkriminál, elfogadja a másságot. A felnőttek ezzel másként vannak. Gyakran tudatosan vagy tudat alatt fajgyűlöletre nevelnek. Az előítéletesség egyformán megtalálható a cigány és nem cigány családok között. Jó lenne elérni, hogy a cigánycsaládok dönthessék el, hogy akarnak-e a gyermekeik számára külön óvodát vagy azon belül külön csoportot, netán többségi óvodába szeretnék járatni a gyermekeiket. Mert ma ez még nincs így.

Az óvodai napirend, a szokások megismertetése és elfogadása

A cigány csoportok óvodai napirendje jobban alkalmazkodik családjuk életviteléhez. A heterogén összetételű csoportokban az óvodakezdés évében azokat az ismétlődéseket vezessük be, amelyeknek egészségügyi vonatkozásai vannak (például az étkezések közötti idő higiéniája). Fodrász meghívásával, praktikus ismereteket felszínre hozó vetélkedővel tehetjük színesebbé ezt a programot. Önsegítő, közösségi megmozdulásokra ösztönözhetünk az öltözködési szokások, a hagyományok és a kisebbségi kultúra megismerése, követése terén.

Az óvodai nevelés jellemzői

A cigány gyermekek óvodai nevelésével 1973 óta foglalkoznak intenzívebben, de óvodáztatási arányaikról nem készült pontos kép. Több olyan településen (pl. Hajdúböszörményben), ahol most cigány csoportok működnek, 1983-ig nem volt cigány gyermek az óvodában, csupán a 192 órás kötelező iskola-előkészítésen vettek részt. A cigány gyermekek óvodai nevelésének tapasztalatai alig ismertek, tisztázatlanok a homogén és a heterogén (cigány – nem cigány) csoportszervezés nevelési eredményei.

A cigány csoportokban az utóbbi néhány évben helyi nevelési program szerint dolgoznak az óvónők. Több óvoda alkalmaz kisegítő logopédust és fejlesztő pedagógust, jobban igénybe veszik a Nevelési Tanácsadók szolgáltatásait (például a beiskolázási döntéseknél). A cigány csoportokban az utóbbi években erősödött az óvoda szociális funkciója (pl. törülköző, ágynemű, pizsama biztosítása). Ugyanakkor a gyermeküket óvodába járató családok önszerveződése is megmutatkozik a gyermekek esztétikusabb öltöztetése terén.

A cigány családok a jobb tárgyi feltételek, illetve az étkezés biztosítása miatt a kisebb gyermekeket szívesebben járatják óvodába (iskolába), csupán az idősebb korosztály munkájára tartanak igényt otthon. Míg korábban az állami nevelés asszimilációs hatása, az etnikumi kultúra elnyomása, a nyelvi nevelés problematikája távol tartotta a cigány lakosságot az óvoda intézményétől, ma azt tapasztaljuk, hogy településenként évenként legfeljebb egy-két óvodás korú gyermekről nem tudni a beiskolázás előtt. A cigány családok hároméves koruktól szívesen adják gyermekeiket óvodába – kivéve azt, aki még mindig anyatejet kap –, bár a gyakori megbetegedés miatt a hiányzás nagyobb mértékű, és az óvodában tartózkodás is rövidebb idejű. (A munkába állók alacsonyabb száma és a többgenerációs együttlét miatt a szülők hamarabb hazaviszik a gyermekeiket és gyakran később is hozzák be, netán családi események miatt egy-egy alkalommal nem is hozzák be.)

A cigány gyermekek rendszeresebb óvodába járása (pl. Tolna megyében 85%), illetve a kötelező iskola-előkészítés bevezetése eredményeként az iskolaköteles korú gyermekek 96%-a általános iskolában kezdi meg tanulmányait. (A körütekintő beiskolázás eredményeként túlkorosan, de még a jogszabály biztosította lehetőségeken belül.)

A hiányosabb élettapasztalatú, fejletlen testalkatú, betegségekre hajlamos gyermekek korábban nagyobb arányban kerültek kisegítő iskolába. (Az utóbbi néhány évben megszigorították áthelyezésüket, lehetővé tették a tantárgyak látogatása alóli felmentésüket.)

Az óvoda elsődleges prevenciós lehetőségeit, szakszerűségét egyre inkább elismerik a cigány családok is. Az óvoda a cigány gyermekek életét igyekszik úgy megszervezni, hogy abban a magyar óvodai nevelés hagyományai, értékei jól ötvöződjének a cigányság kulturális, nyelvi identitásának erősítésével, miközben figyel a cigány gyermekek képességeire (például kimagasó zenei képesség, jó ritmusérzék, kézügyesség) is.

A cigány vagy halmozottan hátrányos helyzetű nem cigány gyermekeket befogadó óvodák a Szociális Törvény megjelenése óta (1993) családsegítő központként is működnek. A családok életébe beépülő óvodapedagógusok a szociális intézményhálózat munkatársainak kiváló partnereivé váltak.

A játék, munka, tanulás megszervezése

A cigány gyermek játékát a nagycsaládban és a természetközeli életben élés befolyásolja (pl. játék a kisebbekkel, főzés az anyjukkal, a nagyobb lánytestvérükkel, főzés előtti előkészület, vendégeskedés, ünneplés, az apával végzett nyulászás, termésbegyűjtés). Mivel a cigány családokban a nemi szerepek jobban elkülönülnek, a gyerekek játékában az azonos nemű szülő utánzása erőteljesebb, de a „testvéri” viszony, a rokonság gyakori összejövetele a felnőtt viselkedés általánosítottabb formáját közvetíti a gyermek felé. A cigány gyerekek óvodai játékának témaválasztása igen gazdag: főzés, étkezés, gyerekgondozás, papás-mamás játék csoportos utazás, ugrálás, nyulászás, halászás, futkározás, labdajáték, indiánosdi, harci játék, autózás, babázás, kártyázás, sakkjáték stb.

A cigány családok csaknem mindegyikében van televízió és magnó, gyakori a videózás. A gyermekek az óvodában a televíziós élményeket (a lakásgondok miatt is) játék közben még elementárisabb erővel élik át. Kedvelik az életformájukhoz valamilyen módon kapcsolódó filmeket, játék közben a filmbeli szereplők közül elsősorban a hozzájuk hasonlókkal (pl. egy elnyomott négerrel) azonosulnak, ami fejlett empátiás készségükre utal.

A cigány gyermekek szociális érzékenysége kortárscsoportban megfelelő, ami játék közben is megmutatkozik náluk. Egymást elfogadják, a játékból szabályvétség miatt kizárt cigány gyermek rendelkezik azzal a szociális technikával, melynek segítségével vissza tud kerülni a játszó csoportba. A cigány gyerekek játék- és valóságtudata jó, szabályismeretük a praktikus nevelés miatt kissé elmarad az életkori szinttől, de fejleszthető.

Azoknak a gyerekeknek, akiknek otthon kevesebb játékuk van, egy-egy adott játékkal kezdetben az ismerkedés szintjén játszanak, ezért fejlődésükben elmaradottabbnak tűnnek, ami azonban nem mindig jelent személyiségfejlődésbeni lemaradást. Egyéni fejlesztő programban hamar bepótolják hiányosságait.

A munka megszervezése a cigány csoportokban a praktikus családi nevelés miatt nem okoz gondot. A kislányok otthon segítenek a főzésben az anyjuknak, a nagymamájuknak, noha a térítés nem kap olyan hangsúlyt náluk, mint az óvodában. A gyerekek hamar megszokják az önkiszolgálást, jó kezűgyességük pótolja hiányos tapasztalataikat. Azoknak a munkafolyamatoknak azonban, amelyek családjukban nem ismétlődnek elég gyakran, nagyobb hangsúlyt kell szentelnünk az óvodában.

A cigány gyermek mozgásbeli aktivitása jól kamatoztatható az óvodai munka szervezésekor. A vegyes életkor előnyei az egyes munkafeladatok során is megmutatkoznak, mert a cigány gyermek megszokta a nagyobbakra figyelmet, azok utánzását.

A munkafeladatok biztosításánál cigány csoportokban még inkább érvényesül a fokozatosság és a rendszeresség elve, mert a munkavégzésnek lesznek a családi modellből hiányzó elemei is. A gyerekek fizikai képessége jó, s rendszeres értékeléssel, dicsérettel, türelemmel könnyen eredményt lehet elérni náluk (pl. a terem rendjének megóvásában, a kerti munkák vagy az állatgondozás terén).

A munka megszervezésénél figyelembe kell venni a gyermekek eltérő élettapasztalatait, a hiányzó elemeket játékban is gyakoroltatni kell, melyeknek elemi szintű elsajátításáról akkor sem szabad lemondanunk, ha otthoni környezetben való alkalmazásukra nincs is lehetőség (pl. saját szekrény, saját törülköző, WC-használat).

A munka megszerettetésével és az ahhoz szükséges képességek fejlesztésével az óvoda a gyermekeken keresztül hasson a cigány családokra, adjon lehetőséget az óvodai munkafeladatok megfigyeltetésére, vállalására. (Pl. az óvoda kerítése mellett a családok ültessenek saját célra virágokat, bokrokat és vegyenek részt a gondozásukban, vagy az óvoda ösztönözze a családok környezetében a munkafeladatok megszervezését.)

A cigány gyermekek és családok bevonása az óvoda vagy az udvar takarításába, berendezésének megóvásába, vonzóbbá teheti az óvodát, felelősséget ébreszt, reprodukálásra ösztönöz. Ezért szeretettel, türelemmel mindent el kell követni annak érdekében, hogy a gyermekben a munkavégzés alapképességei, szokásai az óvoda hatására gazdagodjanak, elmélyüljenek. Mindezt akkor is meg kell tenni, ha az óvoda a családtól nem kap megerősítést. „A pedagógusi hit – írta egy helyütt *Németh László* – még inkább ter-

mészet, mint nézet dolga, kettőt tételez fel: hogy az emberek (az eddiginél különbbé) nevelhetők, s hogy (az eddiginél többre) taníthatók. A nagy nevelők általában az elsőt tartják fontosabbnak.”

A cigány gyermekek tanulásában a családi hatások érvényesülnek: utánzás, modellkövetés, kevés verbalizmus. A cigány családban a szociális, az érzelmi, a viselkedéses, a felfedező tanulás erőteljesebb, a kognitív (értelmi) szféra működtetése nem annyira fontos. A gyerekek bevonása a felnőttek játékába, munkájába a spontán tanulást erősíti.

Az óvoda feladata az egészen eltérő tapasztalás, élményhatás, ismeret, tudásanyag megismerése és pótlásának megszervezése. Az óvoda gondoskodik arról, hogy a gyermekek a cselekvő vagy szemléletes gondolkodástól eljussanak a képszerű, majd a fogalmi gondolkodásig.

Cigány csoportban célszerű valamennyi foglalkozást kötetlen formában szervezni, esetleg a nagycsoportos időszak közepétől áttérni a kötött foglalkozások bevezetésére. Az irányított tanulás (foglalkozás) szervezése homogén életkorú és összetételű (cigány) csoportban jobban biztosítja, hogy a jobb beszédképességű, a szellemi tevékenységre felkészültebb családok gyermekei nem szorítják háttérbe a cigány gyerekek aktivitását. Valószínű, hogy meg kell keresni a homogén és heterogén életkor és összetétel eddig nem ismert gazdag változatait és azokat hozzá kell igazítani a szülői igényekhez és az óvodai lehetőségekhez (pl. cigány csoporton belül egyéni és differenciált csoportfoglalkozás, a homogén és a heterogén csoportok között átjárhatóság stb.).

Az irányított tanulás (foglalkozás) feladata a gyermekek óvodai játékában, munkájában rejlő spontán tanulási lehetőségek kiegészítése, a családi nevelésben felfedezhető hiányok pótlása, az esélyegyenlőség megteremtése az iskolakezdéshez. A cigány gyermekek óvodai nevelésében a családi nevelés által követett szabad nevelést érdemes előnyben részesíteni a csoportszobai vagy az udvari játék, továbbá a spontán tanulás keretében, de a kötetlen, illetve a kötelező foglalkozásokon erőteljesebben kell szoktatni a gyereket – együttaladava az életkorral – az egyes foglalkozásrészek melletti kitartásra. E feladat sikere nagymértékben az óvónő személyes varázsan, lenyűgöző egyéniségéből fakadó hatásán, nem pedig a „keményebb” módszerek alkalmazásán múlik.

IRODALOM

Karsai Ervin – Szirtes Zoltán – Forrai R. Katalin – Hegedűs T. András: „Míg én rólad mindent, te rólam semmit sem tudsz.” Családpolitikai Füzetek, Budapest, 1994.

Réők György: Beszédvizsgálatok 6 éves óvodások körében. Pedagógiai Szemle, 1980. júl.-aug., 7-8. sz., 842-855. p.

Csabay Katalin: Lexi. Iskolaelőkészítő mesetankönyv. Tárogató Kiadó, Budapest, 1994.

Németh László: A pedagógus hite. Pedagógiai írások. Szerkesztette: Fábíán Ernő. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980.

Zsolnai Anikó: A szociális kompetencia fejlődése gyermekkorban. Új Pedagógiai Szemle, 1995., 1. sz., 68-75. p.